Makranczi Ádám
Nagy-Britannia a „rövid” 20. században

Egedy Gergely: Nagy-Britannia története

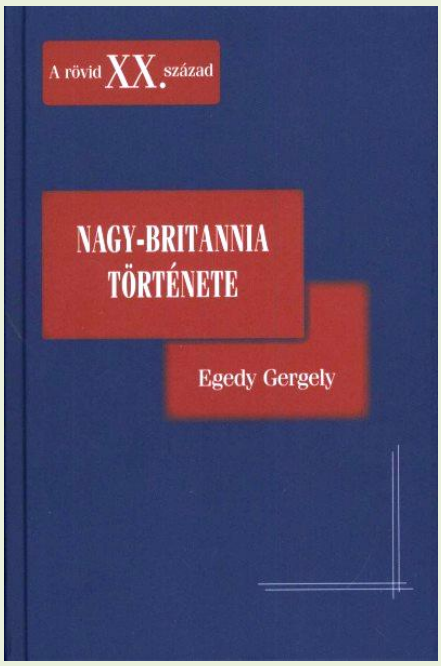

Egedy Gergely a Kossuth Kiadónak a „rövid” 20. század történetét bemutató sorozatában Nagy-Britannia bemutatására vállalkozott. A könyv szerkezetét tekintve 16 fejezetből áll: az olvasó szempontjából pozitívum, hogy ezeket a szerző további alfejezetekre bontotta, áttekinthetőbbé téve ezzel a munkát. Egedy Gergely abból a feltevésből indul ki, hogy bár a britek a 20. században elvesztették nagyhatalmi pozíciójukat, *„a hagyományokra való támaszkodás gyakorlata, a tradíciók és a modernitás ötvözése”* révén hazájuk mégis a század sikeres országai közé sorolható.(12. o.)

Az első fejezet az első világháborút lezáró Versailles-i békétől az 1929-es nagy gazdasági világválság kirobbanásáig zajló eseményeket taglalja, és találóan *A konszolidáció illúziója* címet kapta. A fejezetben megjelenik Nagy-Britanniának a vesztes Osztrák-Magyar Monarchia sorsával kapcsolatos dilemmája is, vagyis hogy a birodalom szétdarabolása, vagy megtartása mellett álljon-e ki. A britek passzivitásának is köszönhetően végül a francia, szláv és román törekvések érvényesültek. A könyvben az is felidéződik, hogy a neves közgazdász, J. M. Keynes már 1919-ben, *A béke gazdasági következményei* című írásában rámutatott: Németország „kikapcsolása” a világgazdaságból újabb katasztrófához vezethet.

A fejezetből kitűnik: összességében a háború utáni rendezéssel a britek elégedettek lehettek, ellenfeleik padlóra kerültek, az általuk ellenőrzött terület nagysága pedig még tovább nőtt. A nemzetközi arénában a legsúlyosabb feszültséget a német–francia ellentét jelentette, amely 1923-ban elvezetett a Ruhr-vidék francia megszállásához. Az európai helyzet konszolidációjának a szándékával 1925-ben Locarnóban multilaterális egyezményt írtak alá a francia–német és a belga–német határ sérthetetlenségéről. A brit kormányzat Németország keleti határainak a garantálására ugyanakkor nem volt hajlandó.

Szemléletesen kerül bemutatásra Lloyd George háború utáni miniszterelnöksége, győzelmének okai és kudarcának legfőbb tényezői: a gazdasági problémák és Írország kettéosztása. Az 1920-as évek egyik fontos politikai eseménye, hogy az 1923. decemberi választásokat követően a király – először a brit történelemben - a Munkáspártot bízta meg kormányalakítással. A Labour első kormánya azonban cselekvésképtelennek bizonyult, s koalíciós partnere, a Liberális Párt 1924 novemberében megvonta tőle a bizalmát. Ezt követően 1929-ig Baldwin és a toryk irányították az országot. Ebben az időszakban tér vissza a

konzervatívokhoz Churchill; ő lesz a Baldwin-kormány pénzügyminisztere.

Az 1926-os általános sztrájk megmutatta Nagy-Britannia összes társadalmi és gazdasági ellentétét, bizonyítva a Munkáspárt létjogosultságát a brit közéletben.

A gazdasági válságot és a szigetországra gyakorolt hatását bemutató rész jól érzékelteti, hogy az angol politikai kultúra sokkal fejlettebb volt az európai országok túlnyomó többségénél. A válság kirobbanásának idején kormányzó Munkáspárt azonban MacDonald vezetésével nem tudott úrrá lenni a káoszon, és 1931-ben benyújtotta lemondását. Olvasni is élvezetes, hogy a nagy baj közepette a politikai élet szereplői egy asztalhoz ültek, és végül koalíciós nemzeti kormány létrehozásáról döntöttek. A szerző jó érzékkel mutatja be, hogy a gazdasági és társadalmi változások milyen kényszerpályákra állíthatják az egymással szembenálló feleket. 1933-ra Nagy-Britannia úrrá lett a válságon, méghozzá úgy, hogy a brit társadalom morális tartásának köszönhetően elszigeteltek maradtak a szélsőséges eszmék.

Részletesen mutatja be a könyv az 1931-ben elfogadott Westminsteri Statútumot, amely a dominiumi státusszal rendelkező gyarmatok és az anyaország egyfajta kiegyezésének tekinthető. Képet kapunk az újabb világháborút megelőző eseményekről, a pártpolitikai csatározásokról, s arról, hogy ezek miként függnek össze a Keynes által kidolgozott gazdasági recept figyelmen kívül hagyásának következményeivel. Az angol nép lelkületét „illusztrálja" az a tény, hogy amikor Európa felett már újra megjelennek a viharfelhők, a britek érdeklődését inkább a trónutódlás kérdése kötötte le. *A király beszéde* című film hasonló módon jeleníti meg ezt a problematikát.

A gazdasági válság felszíni elmúlása okafogyottá tette a nagykoalíciós kormányzási formát, és a kiírt választásokon Baldwin, majd Neville Chamberlain és a Konzervatív Párt került hatalomra.

A szerző az engedékenység elhibázott külpolitikájának nevezi Nagy-Britanniának a hitleri Németországhoz való viszonyát, és több tényezőre is utal a brit kormányzat magatartásának a magyarázatában. Az okok között megtalálható a brit fiatalok között ekkoriban egyre szélesebb körben terjedő pacifizmus, valamint a viszonylagos elnézés a németeket súlyosan érintő Versailles-i büntetések miatt. Közrejátszott a francia hegemonikus törekvésekkel szembeni ellenszenv is. Nem utolsó szempont, hogy Nagy-Britannia addigra már túl volt hatalma csúcsán, teherbíró képessége pedig erőteljesen lecsökkent. Az engedékenység következménye pedig a hitleri agresszió kibontakozása és a második világháború kirobbanása volt.

A második világháború időszakának történéseit sokan és sokféleképpen írták már le. A brit történelem kiemelkedő eseménye, hogy a konzervatívok 1940-ben szembeszálltak saját vezetőjükkel, a Hitlerrel szemben kudarcot valló politikát folytató Chamberlainnel, VI. György pedig Churchillt kérte fel kormányalakításra. A könyvből kiolvasható, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió közvetlen háborúba lépése előtt, Nagy-Britannia nélkül, Európa a tengelyhatalmak kezére került volna. „Nagy-Britannia nem csak saját magáért harcolt", hanem egész Európáért – olvashatjuk. Egedy pontosan fogalmaz a háborúnak a briteket érintő következményéről: „*Nagy-Britannia töretlen presztízszsel, de erejében alaposan megroppanva lépett egy új világba.*"(82. o.)

A háború lezárultával Nagy-Britanniában teljesen új élet kezdődött: az ország nagyhatalmi pozíciója elveszett, az államadósság megháromszorozódott, nemzeti vagyonának pedig legalább egynegyede megsemmisült.

Két világháború után a társadalomban joggal merült fel az igény a „bölcsőtől a sírig tartó" (86. o.) tartó létbiztonságra. Nagy meglepetésre 1945 nyarán Churchill elvesztette a választásokat, és a munkáspárti Clement Attlee alakított kormányt. Az új miniszterelnök célul tűzte ki a munkásság életszínvonalának emelését. Végrehajtották a Bank of England állami felügyelet alá helyezését, valamint államosították a szénbányákat. Ezekben az években kezdődött a jóléti állam alapjainak megteremtése. Megszületett a Nemzeti Egészségügyi Szolgálat, és új oktatási törvényt fogadtak el. A szociális és jóléti intézkedések azonban nem tudták ellensúlyozni a pénzügyi, gazdasági és ellátási gondokat, ennek következtében a hétköznapokat – ahogy a könyvben is szerepel – a szűkösség fogalmával lehet a legjobban jellemezni.

A bipoláris világrend kialakulása után Nagy-Britannia kénytelen volt elfogadni az Egyesült Államok mellett a „másodhegedűs" szerepet. Az ország ettől függetlenül fontos szereplője volt a háború utáni rendezésnek, és aktívan részt vett az 1944-ben kirobbant görög polgárháborúban.

Érdekes megvilágításba kerül brit szemszögből az európai integráció kérdése is. Churchill úgy beszélt az Európai Egyesült Államokról, hogy abba ténylegesen nem szándékozott bekapcsolódni, inkább az Egyesült Államokhoz fűződő „különleges viszonyt" tekintette prioritásnak. A nagyhatalmi státusz elvesztése együtt járt a birodalom felszámolásával és a gyarmatok önállósodásával. A közel-keleti rendezés kudarca a mai napig érezteti hatását, a könyv által idézett vélemény szerint „*elismerhetjük, hogy az eredmény egyértelműen a brit politika csődje…*" (108. o.).

Az 1951-es választások eredményeképpen újra a tory párt küldhette a legtöbb képviselőt a parlamentbe, s folytatni kellett – ha nem akarta elveszíteni a társadalom bizalmát – a Labour Party által elkezdett jóléti intézkedések végrehajtását. A kormány vezetését ismét Churchillre bízták. A szűkösség évei után – a koreai háború befejeződésének köszönhetően – bekövetkezett a konszolidáció és a prosperitás. Pénzügyi-gazdasági szempontból kontinuitásról beszélhetünk, ugyanis a konzervatív pénzügyminiszter a korábban elkezdett munkáspárti politikát – az állami beavatkozás támogatását – folytatta.

A korszak külpolitikáját bemutató fejezetek részletesen kibontják az NSZK felfegyverzésének churchilli dilemmáit, valamint a szuezi intervenció ellentmondásos eseményeit és következményeit. A szuezi kudarc elkerülhetetlenné tette a brit konzervatív politika megújítását; Harold Macmillan személyében ennek véghezvitelére sikerült a legalkalmasabb személyt megtalálni. Az új miniszterelnök az eddigiektől eltérő, bátor lelkületet vitt a közéletbe és helyreállította az Egyesült Államokhoz fűződő, a szuezi intervencióval megrontott jó viszonyt. Látni lehet, hogy ezekben az években Nagy-Britannia erősen eltávolodott az európai kontinensen zajló változásoktól, csak távolról figyelte a Közös Piac megszületését 1957-ben. A gazdasági integrációra adott válaszul 1960-ban – a kimaradt országok egy részével – megalakult az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA). A kedvező gazdasági előjelek az 1959-es választási győzelemhez vezettek, Macmillan figyelme pedig az afrikai gyarmatok felé terelődött.

A Macmillan-érát joggal jellemzi a szerző az elpuskázott lehetőségekkel, de az is elmondható, hogy a Közös Piachoz való csatlakozási kísérlet kudarca nem kizárólag a brit diplomácia számlájára írható. Ebben de Gaulle Franciaországának is kulcsszerepe volt. A gazdasági problémák, politikai botrányok következtében Macmillan lemondott, de a válságból utódja, Douglas-Home sem tudta győztesként kihozni párt-

ját, s így 13 év után újra munkáspárti kormány alakult Harold Wilson vezetésével.

A wilsoni évek (1964-1970) című fejezetben tárgyaltak bőven adtak témát a szerzőnek, ugyanis erre az időszakra tehető a súlyos pénzügyi krízis kibontakozása, a munkáspárti kormányt sem kímélő szakszervezetek nagyfokú aktivizálódása és a bevándorlás problematikájának addig nem tapasztalt módon való jelentkezése. A belpolitikai kihívásokkal párhuzamosan 1967 nyarán lezajlott a hatnapos arab–izraeli háború, 1968-ban pedig a pénzügyi megtakarításokra kényszerülő kormány feladta a „Szueztől keletre" fekvő brit pozícióikat. A birodalom maradékát sem lehetett immár fenntartani, de Gaulle pedig 1967-ben újra elutasította Nagy-Britannia kérelmét a Közös Piachoz való csatlakozásra.

A wilsoni évek fejleményei közé tartozik egy új oktatási reform, valamint a könyv által „engedékennyé" válóként jellemzett társadalmi légkörben hozott döntések sora. Ilyenek voltak az abortusz engedélyezése, a homoszexualitás büntethetőségének megszüntetése és a válási eljárás könnyítése. Az északír válság fellángolása alfejezet kellő részletességgel mutatja be a problémákra adott brit és a vele szembenálló északír radikálisok reakcióit.

Az angol font leértékelésének következtében 1969-től stabilizálódott a fizetési mérleg, a késlekedés miatt azonban az 1970-es választásokat elbukta a Munkáspárt.

A toryk 1970-től 1974-ig tartó kormányzása szintén nem sorolható a „sikersztorik" körébe. A leglényegesebb eredmény az Európai Közösséghez való 1973-as brit csatlakozási szerződés aláírása: ez egyaránt köszönhető annak, hogy Heath miniszterelnök kiállt az európai integráció mellett, és annak, hogy de Gaulle elnök 1969-ben visszavonult a politikából. A csatlakozást követően a briteknek rá kellett döbbenniük, hogy az „európai busz lekéséséért" (164. o.) sokat kell fizetniük, főként a közös mezőgazdasági politika területén.

A Heath által eredetileg tervbe vett neoliberális gazdaságpolitikát végül Margaret Thatcher valósította meg. Heath kudarcában közrejátszott, hogy a Bretton Woods-i pénzrendszer 1971-ben összeomlott, ennek következtében a font értéke drasztikusan megugrott, a brit export lecsökkent és rekord méretűvé nőtt a deficit. Ehhez párosult 1973-ban az első olajválság. Az erősödő sztrájkmozgalom, és az üzleti körök bizalomvesztése következtében elvesztett választások után újra Wilson lett a miniszterelnök.

Az 1974 és 1979 közötti időszak a recenzens szerint a 20. századi brit történelem egyik legellentmondásosabb periódusa. A ciklust leginkább a kiemelkedően magas infláció okozta cselekvéskényszer jellemezte. Ennek az orvoslásaként Wilson először a szakszervezetekkel kívánt kiegyezni, aminek az eredményeként meg is köttetett a Szakszervezeti Főtanáccsal az ún. társadalmi egyezmény. A recessziót a világban kirobbanó olajválság okozta. Meglepő politikai húzás volt, hogy a Munkáspárt – elébe menve a kisebbségi kormányzás okozta nehézségeknek – 144 nappal megválasztása után új voksolást íratott ki, amelyen aztán stabil többséget szerzett.

1976-ban Wilson bejelentette visszavonulását, helyét James Callaghan vette át. Őrá hárult az a feladat, hogy a válságkezelés addigi kudarcai után „készenléti hitelt" vegyen fel az IMF-től, és, előrevetítve a későbbi gazdasági fordulatot, megkérdőjelezze a keynesi alapelveket. A helyi választások eredményei a Labour fokozatos visszaszorulását jelezték, s a Callaghan-kormány a parlamentben is rászorult arra, hogy a liberálisoktól kérjen segítséget a szükséges többség biztosításához. Fontos fejlemény, hogy az 1974-es választásokon

nemcsak a liberálisok, hanem az egyre inkább öntudatra ébredt skót és walesi pártok is előretörtek, történetük során első ízben.

1977 második felére úgy tűnt, a Labour Party-nak sikerült úrrá lennie a válságon. A Munkáspárt bukását azonban – nem várt módon – egy öt százalékos ár- és béremelési plafon bevezetése okozta, amelynek következtében sztrájkhullám és nagyfokú elégedetlenség robbant ki a szigetországban, közel húsz évre elzárva a baloldalt a kormányzástól. Egedy az 1979-ben megválasztott Margaret Thatcher kormányzását és a róla elnevezett thatcherizmust különösen részletesen mutatja be. A tory politikust teljes joggal tartja a szerző Churchill mellett a 20. századi brit történelem leginkább kiemelkedő alakjának. Az általa meghirdetett neokonzervatív politika élesen szemben állt az addigi kormányok által folytatott középutas, a konfliktusokat inkább kerülő politizálással. A szerző – nagyon helyesen – részletesen elemzi a Thatcher-korszak társadalmi és ideológiai hátterét és arculatát, s nem hiányzik a miniszterelnök életrajzának bemutatása sem.

A „thatcheri forradalom” a Milton Friedman és Friedrich August von Hayek által kidolgozott neoliberális gazdaságpolitikai modellen alapult: ez az állami kiadások drasztikus lefaragását, az adók csökkentését, és, ezzel összefüggésben, a vállalkozói kedv növelését tűzte ki célul. Thatcher sikeresen törte meg a szakszervezetek erejét . A „szocializmus felszámolása” című alfejezet a thatcheri politika meglepő paradoxonját bizonyítja, azt, hogy minden bevételi és kiadási főszámot összeadva az állam „leépítésének” politikájával végül nőttek a közkiadások.

A korszak elemzésében fontos szerepet kap Thatcher külpolitikája is. Ebben az időszakban az Egyesült Államokkal újra „különleges” lett a kapcsolat, s ezzel párhuzamosan a brit politikusnő az európai integráció további mélyítésének legharcosabb ellenzőjévé vált. A győztes falklandi háború biztosította Thatcher második választási győzelmét 1983-ban.

Az 1983 és 1987 közötti ciklus legfőbb eseményei az 1984 márciusában kirobbanó és csaknem egy évig tartó szénbányászsztrájk, valamint 1984 októberében az IRA által végrehajtott és hajszál híján eredményes brightoni merénylet, amelyben Thatcher maga is életveszélyben volt. A neokonzervatív (liberális) gazdasági recept nem tudott megoldást nyújtani az egyre növekvő munkanélküliségre, és a társadalmi jövedelmi olló egyre szélesebbre nyílt. Thatcher harmadik kormányzati ciklusa az addigi eredmények konszolidálása helyett az európai integrációt elutasító politikájáról szólt, ám ebben a kérdésben saját pártja is erősen megosztott volt. A Konzervatív Párton belül is megerősödött Thatcher ellenzéke, s így a brit politikatörténet egyik legjelentősebb alakja 1990. november 28-án lemondott tisztségéről, átadva John Majornak a kormányzás folytatását.

A recenzens szerint a könyv különösen érdekes és olvasmányos részeit alkotják a tisztán politika- vagy gazdaságtörténeti részeket megszakító kulturális és szociológiai kitekintések. A szerző ügyesen illeszti be a tárgyalt korszakokra jellemző társadalmi hátteret. Jól érzékelteti ezt a korabeli irodalmi, művészeti alkotások bemutatásával. A műben feltűnik többek között Aldous Huxley, George Orwell, Virgínia Wolf, D. H. Lawrence, Agatha Christie az irodalom világából, de említésre kerülnek színházi darabok és még a Beatles, valamint a Rolling Stones is.

A szerző az általa vállaltakat tökéletesen teljesítette, részletes és minden szempontból hiánypótló mű született, amely egyaránt ajánlható a történelem, a politika és a kultúra iránt érdeklődőknek. Tudo-

mányos értékét pedig nem lehet elvitatni, ugyanis Egedy Gergely kötete gazdag forrásbázisra építve egy tágabb perspektívából járul hozzá a brit történelem – számunkra sokszor érthetetlen – eseményeinek magyarázatához.

Egedy Gergely: Nagy-Britannia története.
Kossuth Kiadó, Budapest, 2011. 252 o.
ISBN: 9789630966535